

De Keijenberg, een 19de eeuws landgoed op de Zuidwest-Veluwe: cultuurhistorisch overzicht.

Huis De Keijenberg, ongedat. Ca. 1820-1850.
beplanting rondom en sierperken vóór het huis.
Bron Geldersch Archief.

Weg naar De Keijenberg, (De Beken?), ongedat. Met
bosaanplant.

Oldenburgers **H**istorische **T**uinen

Juliet E. Oldenburger & Carla S. Oldenburger

Herengracht 315, 1016 AV Amsterdam

020 6208302

j.oldenburger@historichetuinen.nl

Deelrapport (cultuurhistorisch overzicht) t.b.v. Analyse en Visie De Keijenberg, i.s.m.

Ingenieursbureau DHV

Opdrachtgever Staatsbosbeheer, 2009.

Samenvatting Cultuurhistorisch Overzicht De Keijenberg.

De ligging van het ontginningslandgoed De Keijenberg in een heuvelachtig (eertijds ‘woest’) gebied en langs het Renkumse beekdal is zeer bepalend geweest voor haar ontwikkeling. Vóór 1800 was het gebied nauwelijks bewoond. In de 19de eeuw komt de ontginning van woeste gronden tot tabaksplantages, hakhoutbossen en tenslotte tot gemengde bossen en dennenbossen langzaam maar zeker op gang en dan ontstaan er landgoederen die onderhouden werden “voor profijt en genoeg”, of te wel men verdiende er geld aan en men beleefde er genoeg aan door er in de zomer te gaan wonen.

De geschiedenis van De Keijenberg valt in enkele perioden uiteen:

- de periode 18de eeuw (1733-1798). Uit deze tijd is bekend dat heidevelden al werden omgezet in hakhoutpercelen en tabakspercelen. De percelen werden veelal door walletjes afgescheiden en beplant met bomen en doornige struiken tegen wild en vee. In een verkoopakte van 1791 wordt gesproken van huis, hof en twee bergen, d.w.z. dat er toen sprake was van een huis met omliggende (moes)tuinen en boomgaard, en dat er bergjes waren die zo belangrijk waren dat ze werden genoemd. Mogelijk was er toen al sprake van het begin van een romantisch parkje.
- de periode Munter (1798-1828). In deze tijd wordt het nieuwe huis gebouwd dat ‘De Beken’ wordt genoemd. Ook in deze tijd werd de koepel gebouwd aan de overkant van het dal, met uitzicht op de beken, de boerderij en het huis. De boeken van Grohmann en Van Laar met modellen van ‘tuinsieraden’ hebben waarschijnlijk een rol gespeeld bij de totstandkoming van het vriendschapsbosje.
- de inter-periode 19de eeuw (1828-1875). In deze periode gaat het eigendom in vijf verschillende handen over. In 1828 wordt P. A. de veer eigenaar. De kadasterkaart dateert uit zijn tijd. In 1845 spreekt het Aardrijkskundig Woordenboek o.a. over “een herenhuis, een park, een koepel, een boomgaard, tuinen en wandelingen”. Het woord ‘wandelingen’ betekent in dit geval aangelegde lanen en paden langs afwisselende uitzichten, bijvoorbeeld de wandeling met uitzichten over de beken. Ook zijn de ontginningslanen (deel uitmakend van een heel lanenstelsel) in deze periode aangelegd, bijvoorbeeld ten noorden van de Bennkomseweg. Op het hoogste punt komen zes lanen bijna op hetzelfde punt bijeen, alsof het een sterrenbos betrof. Aanvankelijk had men ook vanaf dit punt en vanaf de uiteinden van de lanen uitzicht op de omgeving.
- de periode Schimmelpenninck (1875-1974). Deze familie heeft veel verbeterd aan het landgoed en de opstallen. Er werd veel bos aangeplant, met als gevolg weer een nieuw lanenstelsel. Het gegraven zwembad dateert ook uit deze periode. Vanaf 1921 tot het eind van de Tweede Wereldoorlog heeft de bekende landschapsarchitect Samuel Voorhoeve, ook adviseur voor de gemeente Oosterbeek waar hij woonachtig was, voor de familie Schimmelpenninck gewerkt. Hij was een groot voorvechter van natuur- en landschapsbehoud, met respect voor het oorspronkelijke landschap. De hoogtekaart was voor hem het uitgangspunt voor de ontwikkeling van het landschap, een uitgangspunt dat door ons wordt gedeeld.
- de periode Staatsbosbeheer (1974 tot heden). Uit kaartbeelden valt op te merken dat het lanenstelsel ten zuiden van de eerste ontginningslaan en de bebouwing rond huis en boerderijcomplex worden uitgebreid.

Wanneer we thans landgoed De Keijenberg in het kort cultuurhistorisch willen kenmerken, valt op dat dit uit drie delen bestaat, een buitenplaatsdeel, een beekdaldeel en een ontginningsdeel, die op het eerste gezicht geen eenheid vormen.

Het buitenplaatsdeel wordt gekenmerkt door een huis op een heuvel, aan het einde van een gebogen oprijlaan, beplant met lindes. Voor het huis ligt een karakteristieke 19de eeuwse voortuin, waarin nu de bloemperken ontbreken. Het huis had met de voorkant uitzicht op het beekdal. Achter het huis zijn overblijfselen van een moestuin met lange rechthoekige koude bakken en van een boomgaard. Achter de boerderij liggen nog de wandelpaden van het romantische parkje, genaamd van ouds het 'Vriendschapsbosje'. De wandelingen langs de beek met afwisselende gezichten op het beekdal en het zicht vanaf de plaats van de vroegere koepel over het beekdal naar de boerderij en het huis typeren het landschapspark, dat is gevormd door het natuurlijke landschap te 'gebruiken'.

Het beekdaldeel wordt gevormd door drie parallel aan elkaar gegraven beken. Deze worden omlijst door beboste beekwallen. Het bronbosje en het zwembad zorgen voor een verrassingsout langs de beekwandeling.

Het ontginningsdeel wordt gekenmerkt door een enkele snipper heide; rechte ontginningslanen; enkele slingerende smalle wandellanen; een hoge plek in het bos ten noorden van de Bennekomseweg, waar zes lanen samen komen, zodat het lijkt op het middelpunt van een sterrenbos, maar dat in feite niet is (schijnsterrenbos); mooie oude en enkele bijzondere bomen; cultuurbossen, kleine boomkokers afgeperkt door lage walletjes; prehistorische grafheuvels.

Bovenstaande karakteristieke kenmerken van landgoed en buitenplaats De Keijenberg zijn naast de kenmerken van ligging, geomorfologie, bodem en ecologie de dragers voor de door ons voor te stellen beheermaatregelen, ontwerpvoorstellen en uit te zetten wandelroutes, uitgewerkt in Analyse en Visie van De Keijenberg, rapport opgesteld i.s.m. Ingenieursbureau DHV..

Cultuurhistorisch deel van de (algemene) inleiding

Het landgoed¹ De Keijenberg is gelegen in een heuvelachtig gebied met vergezichten, uitgestrekte bossen, stromende (gegraven) beken (Kortenburgse beek, Halve Radbeek en Molenbeek) en enige andere landgoederen. Quadenoord (Quadenoord, Quaienoort), Oostereng, Grunsfoort, Oranje Nassau's Oord zijn namen van aangrenzende landgoederen die men zowel in het terrein, als in de literatuur en op kaarten steeds weer tegen komt.

Quadenoord en De Keijenberg vormden ooit één geheel. Ze zijn en waren kenmerkend voor de 'groene driehoek' tussen Arnhem, Wageningen en Ede.

In de negentiende eeuw, werden deze ontginningslandgoederen gesticht om het nut van de bosbouw met de genoegens van het buitenleven te verenigen ("voor profijt en genoegens").

Kaart M. J. De Man, 1802. Detail van het Renkumse beekdal.

Rond 1800 zijn slechts enkele (gele) streken bosaanplant te zien, aan beide zijden van het beekdal. Geen huis. Vooral mensen die terugkeerden van de plantages in Nederlands-Indië zochten hier een aangenaam en rustig tweede leven. Met het ontginnen van de heidevelden ontstonden er uitgestrekte eiken(hakhout)bossen, die brandhout en looistoffen voor de leernijverheid leverden; de boeren gebruikten de bossen en velden voor het weiden van hun rundvee en schapen en voor het steken van plaggen, die ze met de mest vermengden.

Hoe 'woest' de gronden van De Keijenberg aan het begin van de 19de eeuw nog waren, is goed te zien op de kaarten van M. J. de Man (zie afbeelding hier boven), en even later op de kaart van G. J. Dibbets en C. van Baarsel² uit 1821. In 1821 ligt ten zuiden van het huis De Keijenberg een smalle strook akkers (bouwland), daar ten oosten van een strook bos, en daar weer ten oosten van een strook woeste grond. Ten noorden van de Bennekomseweg liggen alleen maar woeste gronden en drie lanen die in noordelijke richting lopen.

In de afgelopen eeuw is veel grond in bezit gekomen van natuur- en landschapsorganisaties; de Keijenberg kwam in 1974 in handen van Staatsbosbeheer. De recreatie-functie van het landgoed is daardoor aanmerkelijk toegenomen. Het beheer van het landgoed is vanaf die tijd langzaam verschoven van bosbouw in de richting van natuurbeheer en de eenheid van de verschillende landgoed-onderdelen (tuin en park rond het huis; beekdal; heide en bossen) is daardoor onzichtbaar geworden.

¹ Een landgoed is een grote bezitting op het platteland, ten dele in cultuur gebracht ten behoeve van landbouw, veeteelt en bosbouw, ten dele als buitenverblijf dienend. Een buitenplaats is een aanzienlijk buitenverblijf met omringende tuin- en parkaanleg. De Keijenberg is oorspronkelijk een landgoed met een eenvoudige buitenplaats.

² Deze kaart is te raadplegen in de Bibliotheek WUR, afd. Speciale Collecties, nr. RKK.I,253.

De Keijenberg vormt tegenwoordig een onderdeel van de boswachterij Oostereng.

Korte geschiedenis

Het gebied van de Zuidwest-Veluwe bestond in de prehistorie uit heide en zandverstuivingen en was alleen nabij waterlopen bewoond. De bewoning is te herkennen aan de nu nog terug te vinden grafheuvels. Op de gronden, waartoe de latere Keijenberg behoorde, leefden arme boeren van het beweiden van schapen en het maaien van heideplaggen voor de mestbereiding. De eigenaren van deze (domein)gronden waren de graven en hertogen van Gelre. Ze werden sinds 1581 namens de Staten van Gelderland beheerd door de Rekenkamer. In 1822 vielen zij toe aan de Staat. De hoger gelegen schrale gronden ondervonden pas belangstelling van particulieren na het besluit van 1843 tot verkoop van de domeingronden aan de verschillende gemeenten, onder verplichting de heidegronden te ontginnen.³

De gronden werden daartoe verkaveld in rechthoekige percelen, meestal geïoriënteerd loodrecht op de ontginningslanen. Dit waren rechte lanen die goed toegankelijk waren voor de bosbouw, en een versierende functie (vaak twee maal twee rijen bomen) hadden en een goede ontsluiting voor de jacht garandeerden. Vanaf halverwege de 19de - eeuw komt de ontginning van heidevelden dus op gang en worden er in eerste instantie tabaksplantages en hakhoutbossen, en later productiebossen aangelegd.

De geschiedenis van De Keijenberg is voor een deel dezelfde als die van Quadenoord⁴. In de periode 1733 tot 1875 waren deze landgoederen in één hand. Eigenaar W. J. baron van Gent (of Ghendt, of Ghent) sterft eind 1732 en laat zijn bezit na aan zijn nicht Margaretha Maria van Ghent (1707-1766). Zij wordt met de Keijenberg beleend. Zij trouwde in 1726 met de grietman (burgemeester) van Dantumadeel, Michael Onuphrius baron thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg (1695-1758), eigenaar van Quadenoord en zo kwamen beide landgoederen in één hand. Hun enige zoon Wilco, ook grietman en lid van Gedeputeerde Staten van Friesland, overleed in 1788.

Rond 1790 worden enige stukken land van dit grote bezit afgesplitst. Het gaat hier dan om 'kampen' met akkermaalshout (geriefhout) en tabak, om hooi- en weiland en om stukken uiterwaard.

Periode Van Donselaar 1791-1798.

In 1791 wordt De Keijenebrg verkocht aan Jan van Donselaar en Eva Thomas. Volgens de verkoopakte bestaat de eigenlijke Keijenberg dan uit (verkoopakte): *“het weyland naast het Wageningsch akkermaalsbosch tusschen de tweede en de derde beek, met 3 morgen, 45 roeden onder Wageningen, en met 4 morgen, 556½ roeden onder Rencum gelegen; het weiland daarnaast tusschen de eerste en de tweede beek, het eykelkampje en beukenboschje, een stuk driestland met een hoekje heyveld en de allee hier tusschen in, hey en plagveld en schaapsdrift langs het groot akkermaalsbosch; voorts een gemaalsheggen om het bouwland*

³ C. Quarles van Ufford. *De geschiedenis van een negentiende-eeuws landgoed Oostereng op de Zuidwest-Veluwe*. Utrecht, 2007, p. 8.

⁴ Over de geschiedenis van De Keijenberg is weinig bekend. Er zijn geen archieven omdat oorlogshandelingen in WOII veel archiefmaterialen hebben doen verdwijnen. Een nazaat van de familie Schimmelpenninck schijnt nog wel over enig archiefmateriaal te beschikken maar gezien de voorspelde moeilijkheden om deze documenten te zien te krijgen, is er in dit stadium van onderzoek geen contact opgenomen. De hier aangehaalde gegevens komen uit het boek van E. J. Demoed. *Van een groene zoom aan een vaal kleed : zijnde de geschiedenis van de Westelijke Veluwezoom (gemeente Renkum*. Arnhem, 1966. p. 198-203.

Zie ook in de literatuurlijst het ontwikkelingsplan van Marloes Bijlsma over Quadenoord.

en andere hierin leggende; voorts huys, hoff en twee bergen, twee schaapskooyen met het terrein tot tegens het Bosch en den driest, een akkermaalsboschje aan de heykant ten oosten van het hey- en plagveld en schaapsdrift langs het groot akkermaalsbosch; voorts een gedeelte van het akkermaalsbosch onder Rencum gelegen, te namen met de hierboven gemelde weyde en behalven het akkermaalsbosch, hetwelk in het geheel groot is 15 morgen, 45 roeden”.

Uit deze opsomming kan men lezen dat ontginningen al in volle gang waren. Heidevelden werden in eerste instantie omgezet in hakhoutpercelen of tabakspcelen. Rond ontginningspercelen en bouwlandcomplexen en ook langs wegen en paden legde men in de 18de eeuw wallen aan, die dienden als eigendomsafscheiding en soms ook, indien dicht beplant, om wild en schapen en ander vee uit de akkers en aanplant weg te houden. Deze walletjes werden beplant met bomen en eventueel met dichte doornige stuiken, zoals braam en sleedoorn en hulst. Op De Keijenberg zijn nog diverse van deze wallen te onderscheiden.

Walletje als afscheiding van percelen en wegen. Foto Carla Oldenburger

Aan het einde van de 18de eeuw, in de periode dat heidegronden werden ontgonnen tot hakhoutpercelen (akkermaalshout), voltrekt zich tegelijkertijd in Nederland de overgang van de geometrische tuinarchitectuur naar de romantische meer natuurlijke landschapsarchitectuur⁵. Het vernuftige lanenstelsel in het ontginningsdeel van het landgoed (met gebruikmaking van de hoogteverschillen in het terrein) is voortgekomen uit een praktische wens om ruimte te hebben voor het afvoeren van de bomen uit het terrein, en heeft niets te maken met waardering, bewondering en beleving van de natuur, zoals die zich langzaam aan deed gelden in Nederland. Men kreeg een afkeer van de invloed van de mens op de natuur en wilde juist de natuur zelf en de schoonheid van die natuur laten zien. Op De Keijenberg was daar ruimte en gelegenheid genoeg voor. Het beekdal zelf schonk de eigenaar en de bezoekers volop mogelijkheden. Het romantische landschapspark was van nature aanwezig. Men hoefde alleen nog maar een paar kleine ingrepen te doen. En zo ontstonden uitzichten over het beekdal en vanaf de koepel -over het beekdal- op de boerderij en het huis. Wandelpaden werden langs de beek gelegd, er vlak langs en er even vanaf, en zo ontstonden

⁵ Zie Oldenburger, Carla. S.; Blok, Eric en A.M. Backer. *Gids voor de Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur. Deel Gelderland / Utrecht*. Rotterdam, 1996.

langs het hele beekdal afwisselende gezichten op dit dal. Ook het ‘vriendschapsbosje’ ten noorden van de boerderij, dat een bosje geweest zal zijn met kleinschalige romantische bospaadjes, met kleurige bloemheesters en een herinnering aan een geliefde, en misschien met een of twee heuveltjes, moeten we zien in deze sfeer.

Periode Munter 1798-1828.

In 1798 worden de gronden verkocht aan Jhr. C. Munter, zijnde 55 morgen land, huis, schuur, 2 schaapskotten, 2 bergen, bakhuis, bouw-, tabaks- en weilanden.

Hij laat dan omstreeks 1820 voor zichzelf het herenhuis (De Keijenberg) bouwen en zijn landgoed noemt hij voortaan De Beken. De drie beken heetten in die tijd (volgens Nijhoff, 1820) de Oliemolenbeek, de Afgebrande beek en de (Papier)Molenbeek. In de buurt van de boerderij, op de beekwal tussen het akkermaalshout, is het waarschijnlijk ook Munter geweest die een houten theekeupel heeft laten bouwen, en wel twee verdiepingen hoog. De plaats is nog aan te wijzen en is hieronder waarschijnlijk op foto te zien.

Groeten uit Renkum, De Keijenberg. Midden op de foto zit een man op een bankje tussen linden. Was dit de plaats van de twee-verdiepingen hoge tuinkoepel, met uitzicht op het dal en de boerderij?

'Gartensitz' uit *Ideën-Magazin für Liebhaber von Gärten...* (Leipzig, 1796 - 1806)

Het bankje op bovenstaande foto zou een 'Gartensitz' uit het boek van J. G. Grohmann en F. G. Baumgaertner kunnen zijn. Die afbeelding, Heft X, nr.9, uit *Ideën-Magazin für Liebhaber von Gärten...* (Leipzig, 1796 - 1806) is hiernaast te vinden en geeft net als het *Magazijn van Tuinsieraaden* van G. van Laar (Amsterdam 1802-1809), velerlei voorbeelden van tuinmeubilair. Hier zien we een open halfcirkelvormig gebouwtje afgebeeld, tegen een muur, twee verdiepingen hoog. Dergelijke tuingebouwtjes, bruggen, priëlen, tuinbanken, tuinbeelden etc. nam Gijsbert van Laar over uit het *Ideën-Magazin* van Grohmann en publiceerde deze in zijn eigen boekwerk.

Jhr Munter was echt iemand die hield van het romantische landschapspark. Nijhoff schrijft dat Munter een 'bevallig slingerbosje' heeft aangelegd ten noorden van de boerderij, het zogenaamde 'vriendschapsbosje', als "een zeldzaam blijk van hartelijke broederliefde, met een smaakvol stenen gedenkteken", opgedragen aan zijn zuster Margaretha Johanna Munter (1752-1803). Op de steen staat gebeiteld:

M[adame] / MARGARETHA[E] JOHANNAE / Cornelis Munter / Frater / F[rater].G[erardi],

terwijl aan de ingang van het bosje, op een steen onder een zware eikenboom, toepasselijke dichtregels van Jeronimus Bosch te lezen waren. Het bosje is nog wel herkenbaar, maar de stenen zijn verdwenen en ook is er geen sprake van bloemheesters zoals bijvoorbeeld rododendrons of seringgen, of boerenjasmijn.

Hierna volgen twee afbeeldingen uit het *Magazijn van Tuinsieraaden*, door Gijsbert van Laar. Amsterdam, 1802-1809. Deze geven aan hoe kleine bosjes ingericht zouden kunnen worden. In het boek zijn 190 voorbeelden opgenomen van parkmeubilair, van bruggen en koepels, van hermitages en bergjes, en van alles wat men in een landschapspark zou kunnen aanrichten. In dit verband is ook interessant de prentbriefkaart van een plek op De Keijenberg, die niet door ons is teruggevonden, maar die later misschien nog wel ontdekt wordt.

Enige afbeeldingen uit *Magazijn van Tuinsieraaden* van G. van Laar, als illustratie van de sfeer van het 'vriendschapsbosje' aan het begin van de 19de eeuw.

Munter heeft zijn bezit aanmerkelijk verfraaid en verbeterd. Ook liet hij enkele schaapskooien bouwen waarvan er nog één in takt is bij de boerderij. Onderstaande foto van 'heuvelkelder' zou ook uit zijn tijd kunnen stammen. Maar is dit wel op De Keijenberg?

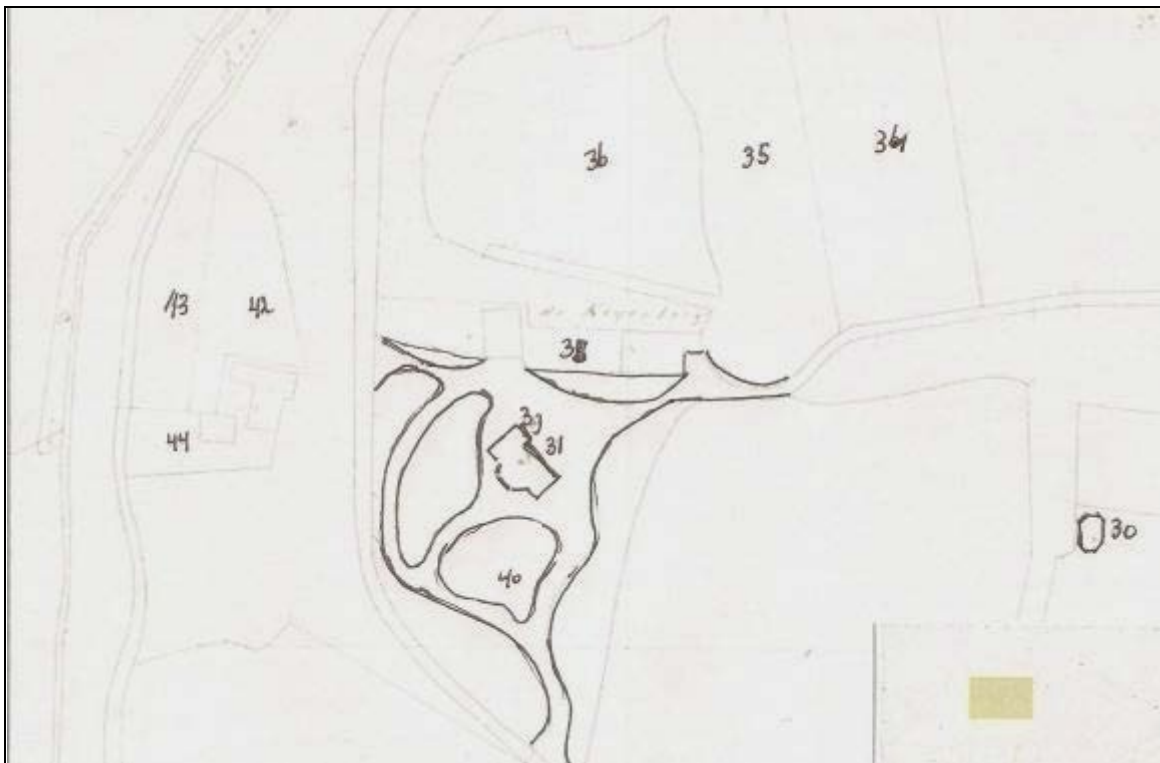

Renkum, De Keijenberg. Ingang van een ijskelder. Waar is onbekend. Of is dit een foute aanduiding op de briefkaart?

Kadasterkaart ca. 1828. Sectie B. Blad 01. Op de kadastrale legger wordt P. A. de Veer als eigenaar genoemd. In het midden is het huis (39) te zien (schuin), met uitzicht op het beekdal (links); de percelen achter de boerderij

(42,43,44) zijn tuinen en boomgaard (het lange perceel langs de beek); rechtsonder nummer 30 is een schapenschuur. Het grote halfronde perceel achter het huis (36) is een moestuin; de rechthoeken achter het huis (38) zijn schuur en erf behorend bij huis; de perken vóór het huis (40) zijn een siertuin. Oostwaarts loopt een ontginningslaan.

Detail van bovenstaande kadasterkaart, met tuinvakken rondom huis en de aanzet tot de ontginningslaan oostwaarts.

Periode 19de eeuw.

Na de dood van Munter in 1828 gaat het goed gedurende de 19de - eeuw in vijf verschillende handen over. De eerste eigenaar na Munter wordt de heer P. A. de Veer (196 ha.); daarna in 1836 C. A. Baron van Grovestein; gevolgd door een aantal Amsterdammers.

De eerste eigenaar afkomstig uit Amsterdam is de heer G. van Santbergen, die het goed koopt in 1843. In 1845 spreekt Van der Aa over “*een herenhuis, een park, koepel, boomgaard, tuinen en wandelingen; [naast] drie hofsteden, twee uiterwaarden, bosschen, heide, bouw- en weiland, 233 bunders*”. Volgende Amsterdamse eigenaren waren in 1848 de heer C. D. Schüller; in 1855 de heer G. L. Wurfbain, die alle gronden in 1875 verkoopt.

Op boven- en onderstaande kaarten (1830-1850; 1850-1864; 1867; 1870) is duidelijk te zien dat het buitenplaatsdeel van De Keijenberg (rondom het huis en de tuinen en langs de Schaapsdrift) al een heel stuk in cultuur is gebracht.

Ter hoogte van het huis loopt in ieder geval vanaf ca. 1850 (op de ongekleurde Top. Mil. Kaart duidelijk te zien, maar deze laan is waarschijnlijk dezelfde die ook al is aangegeven op de eerste kadasterkaart van ca. 1828, zie eerder) een ontginningslaan oostwaarts naar de Bennekomseweg; daar loodrecht op een kortere laan noordwaarts ook naar de Bennekomseweg; ten noorden van de Bennekomseweg zijn lanenstelsels aangelegd en ten zuiden van het huis evenzo. Dit zijn niet in eerste instantie wandellanen, maar 'dienst'lanen voor toekomstige efficiënte houtafvoer. De lanen kruisen elkaar telkenmale, zodat er op het hoogste deel van het landgoed een centraal punt is ontstaan waar naar het lijkt zes lanen samen komen. Die lanen vormen niet echt een sterrenbos, want dan zouden de lanen percelen moeten omvatten in de vorm van taartpunten of delen van een rechthoek, maar het doet er toch aan denken. Om het aangename en het nuttige te verenigen, ontwierp men in de 18de eeuw graag zogenaamde sterrenbossen. Dit waren bossen met een verrassingselement. Deze bossen hadden een centrum, vaak afgezet door een cirkel van bomen (linden of eiken of beuken), van waar men via brede lanen vier of zes of acht richtingen uit kon kijken. Aan het eind van de lanen stonden vaak beelden, evenals in het centrum. Ook had men via deze lanen wel eens uitzicht op kerktorens of andere markante punten in de omgeving. Op deze manier werd een bos in vier of zes of acht parten verdeeld met daartussen even zo veel lanen. De voordelen van zo'n sterrenbos waren dat de afvoer van hakhout tamelijk makkelijk verliep, dat men als wandelaar een aardig uitzicht had vanuit het centrum op de omgeving of op tuinbeelden die aan het eind van de laan waren geplaatst en dat het bos ook nog eens gebruikt kon worden als jachtbos voor kleinwild, dat na opgejaagd te zijn, op de lanen verscheen, en makkelijk afgeschoten kon worden.

Kuyper Atlas 1867. Detail kaart Renkum.

Top. Kaart 1870. nr. 489.

Periode Schimmelpenninck 1875-1974.

De Keijenberg wordt in 1875 apart zonder Quadenoord gekocht (165 ha.) door Jhr Mr F. J. H. Schimmelpenninck, die zich later ook op De Keijenberg gaat vestigen. Na zijn dood in 1906 valt De Keijenberg toe aan zijn dochter Jkvr. G. J. Ph. Schimmelpenninck, gehuwd met de Mr C. H. Beels. Ook zij verkoopt het goed tamelijk snel, namelijk in 1915 aan haar broer Jhr Mr

A. G. Schimmelpenninck te Zuilen. Hij heeft veel verbeterd en verfraaid aan het landgoed en de opstallen.

Top. Kaart 1894. nr. 489

Top. Kaart 1914. nr. 489

Als we de kaarten tussen 1870 en 1894 bestuderen blijkt dat er steeds meer bos wordt aangeplant, vooral ten noorden van de Bennekomseweg en langs de laan die van de Bennekomseweg naar het beekdal loopt, de Schaapsdrift. De eerste ontginningslaan ten oosten van het huis is nu verhard (rood getekend) en ten zuiden van deze laan is vanaf omstreeks 1914 een laan in de vorm van een vraagteken ? aangelegd; deze zal dienen voor de houtafvoer uit het bos ten zuiden van de verharde ontginningslaan. Vanaf 1966 is de bocht van de laan naar het gebied ten noorden van de ontginningslaan doorgezet, ongetwijfeld om de houtafvoer sneller en beter te regelen. Later in de jaren zeventig van de twintigste eeuw zal, als we het kaartbeeld mogen geloven wel de verharding, maar niet de laan zelf worden opgeruimd. Van het bos langs de Schaapsdrift is nu nog maar een klein deel over (sinds 1958 verdwijnt dit bos op de kaartbeelden). In de bossen ten noorden van de Bennekomseweg zien we een uitgebreid lanenstelsel verschijnen, met lanen die dienen voor houtafvoer richting Bennekomseweg. De lanen lopen aan de andere kant dood op de heide.

Top. Kaart 1932. Nr. 39F.

Top.Kaart 1966. nr. 39F.

Het huis wordt in 1930 met een vleugel vergroot. Het is bekend⁶ dat de bekende landschapsarchitect Samuel Voorhoeve uit Oosterbeek voor Schimmelpenninck werkte tussen 1921 en 1934 en van 1940 tot 1944. Onduidelijk is wat hij precies heeft gedaan. Waarschijnlijk was hij in dienst als rentmeester en heeft hij geadviseerd en plannen gemaakt omtrent aankopen, ontginning, inrichting en beplanting van de gronden. In die tijd werd in ieder geval het terrein aanmerkelijk uitgebreid en gereorganiseerd. In de jaren vijftig van de twintigste eeuw werd het huis aan de *Slotemaker de Bruïne stichting* (rusthuis) verhuurd.

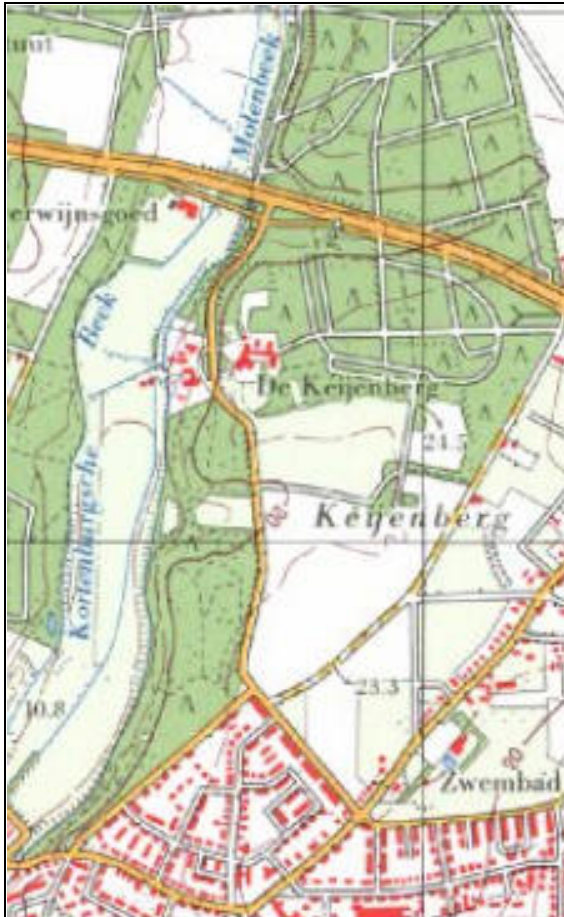

Samuel Voorhoeve⁷ leerde van de bekende tuinarchitect Leonard A. Springer, aan het eind van de 19de eeuw docent tuinkunst in Wageningen, het ontwerpen van tuinen. In zijn eerste werken is de invloed van Springer in stijl en tekenwijze duidelijk te herkennen. Zijn eerste opdrachten waren de ontwikkeling van een plan tot exploitatie van bouwgrond aan de Utrechtse Straatweg te Oosterbeek en het ontwerp van een tuin aan deze straat in 1900. Na een kort verblijf in Oudenbosch vestigde hij zich in 1906 als zelfstandig tuinarchitect in Oosterbeek, waar hij tot zijn dood zou blijven wonen. De zuidelijke Veluwezoom was in het begin van de twintigste eeuw zeer geliefd voor het stichten van een buitengoed en Voorhoeve kreeg vele grote en kleine opdrachten voor de tuin- of parkaanleg bij deze nieuwe landhuizen. Vanaf 1917 was hij werkzaam op het landgoed Duno te Doorwerth. In de jaren twintig was hij rentmeester op De Bilderberg en later ook rentmeester op Het Jagershuis, beide te Oosterbeek. Verder adviseerde hij diverse gemeenten waaronder Renkum. Bij de grote reorganisaties die hij uitvoerde stond het behoud van het groen en het behoud van het bestaande landschap steeds voorop. Uitgaande van de bestaande situatie probeerde hij altijd zoveel mogelijk de natuurlijke elementen te gebruiken, mede uit oogpunt van kostenbesparing. De hoogtekaart was voor hem een belangrijk uitgangspunt. Door met deze kaart te werken, onder meer bij het ontwerp van een padenpatroon, werd volgens

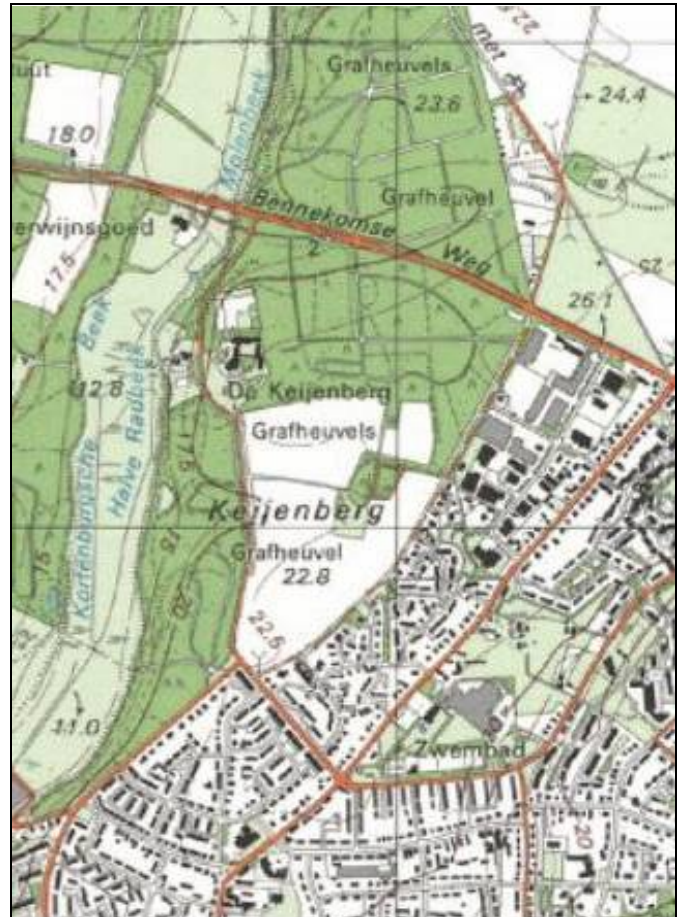
⁶ Zie Collectie Voorhoeve in de Bibliotheek WUR.

⁷ De hier aangehaalde tekst over Samuel Voorhoeve is geschreven door C. S. Oldenburger-Ebbers voor de *Gids voor de Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur, deel Gelderland / Utrecht*, Rotterdam, 1996. Zie ook <http://library.wur.nl/tuin/>, en dan zoeken in het veld van de architecten op Voorhoeve.

Voorhoeve het landschapsschoon het minst geschaad. Vooral in het geaccidenteerde terrein van de door hem zo geliefde Zuid Veluwezoom kon hij hiermee goed uit de voeten. Bij de wederopbouwplannen van de gemeente Renkum na de Tweede Wereldoorlog heeft hij zich actief ingezet om het natuurschoon zo veel mogelijk te behouden. Bij de aanleg van grotere buitenplaatsen werkte Voorhoeve vrijwel altijd in de landschapsstijl en hij volgde daarmee zijn leermeesters Leonard Springer en Hugo Poortman.

Top. Kaart 1977. Nr. 39F.

Top. Kaart 1990. Nr. 39F.

Periode Staatsbosbeheer. Vanaf 1974.

Het landgoed bleef tot 1974 (sindsdien Staatsbosbeheer) in bezit van de familie Schimmelpenninck. Een Top. Kaart uit 1977 geeft ons het eerste beeld uit de periode hierna. Het lanenstelsel ten zuiden van de ontginningslaan is uitgebreid en aan het patroon te oordelen zijn dit ook nu weer geen wandelwegen, maar 'dienst'wegen. Echte slingerende wandelwegen zijn beter toegankelijk gemaakt in het bos langs het beekdal (althans zo lijkt het op de kaart van 1990). Ook ziet men op de kaart van 1977 dat de bebouwing van huis en boerderijcomplex aanzienlijk is uitgebreid.

Korte karakteristiek van het landgoed op grond van veldbezoek en bronnenstudie:

In het algemeen kan men het landgoed De Keyenberg verdelen in een buitenplaatsdeel rondom het huis, een beekdaldeel en een ontginningsdeel. De karakteristieke kenmerken van deze drie landgoeddelen worden hieronder beschreven. Deze kenmerken zijn de dragers voor de door ons voor te stellen beheermaatregelen, ontwerpvoorstellen en uit te zetten wandelroutes.

a) karakteristieke kenmerken buitenplaatsdeel

- * huis gelegen op een heuvel, aan het einde van een gebogen oprijlaan beplant met lindes en voorzien van (nieuwe) hekpeilers; oorspronkelijk moet er via een ruim gazon vóór het huis uitzicht zijn geweest op het beekdal, en vanuit de zijgevel op de heidevelden en op de Rijn; de architect van het huis is niet bekend, evenmin de architect van de verbouw in 1930 en later;
- * sierperken (gevuld met kleurige planten en bladplanten) vóór het huis (zie kadasterkaart en tekening van huis, beide van ca. 1830).
- * in de 18de eeuw spreekt men over twee bergjes; mogelijk zijn dit de heuvels achter en opzij van het huis?
- * overblijfselen van een moestuin achter het huis, met lange koude bakken en deel van oude omringende haag; vroeger was hier ook een boomgaard;
- * vriendschapsbosje of slingerbosje achter boerderij, met vroeger, een gedenksteen en een zware eikenboom;
- * wandelpaden in de vorm van ruim opgezette 'wandelingen';
- * koepel met twee verdiepingen, met uitzicht op beekdal en boerderij; deze was gelegen langs de beekwal, aan overzijde van boerderij.

b) beekdaldeel

- * breed beekdal gevormd door drie parallel aan elkaar stromende beken; langs de beek bronbosje en (beboste) ‘beekwallen’; door het dal loopt een ‘oversteek’ in de vorm van een dijkje, dat zal worden vervangen door een plankierpad over het beekdal;
- * zwembad, in de jaren dertig aangelegd door de familie Schimmelpenninck. Dit werd ook gebruikt voor het ‘harden van eiken’.

c) ontginningsdeel

Houtafvoer op de Bennekomseweg.

- * enkele snippers heide als overblijfsel van het oorspronkelijke heide-gebied, dat vanaf het einde van de 18de - eeuw werd omgezet in tabaksplantages en bos met veelal akkermaalshout (voornamelijk eik);
- * enkele rechte, niet al te brede lanen om te dienen voor het weghalen van tabak, hakhout en bomen; opvallend is dat sommige lanen geen doel lijken te hebben en daarom ook geen echte rondgaande wandelpaden zijn;
- * een lanenstelsel voor houtafvoer, waarvan zes lanen in het centrum bijna op één plek samen komen. Het heeft de schijn van een sterren- sierbos en werd mogelijk ook als jachtbos gebruikt;
- * slingerende, tamelijk smalle lanen en paden, die gedeeltelijk als wandelpaden zijn aangelegd, maar ook gedeeltelijk als ontginningslanen voor houtafvoer dienden;
- * veel mooie oude bomen;
- * cultuurbossen (oorspronkelijk in de 19de eeuw eikenhakhout en dennenbossen, verworpen tot natuurbos) veelal beplant met eik, Amerikaanse eik, beuk;
- * kleinere boommakers⁸, dicht beplant en afgeperkt door lage wallen (als perceelafscheidings);
- * grafheuvels als bewijs van menselijke bewoning ca. 2000 jaar geleden.

Geraadpleegde literatuur

- Aa, A. J. van der. *Aardrijkskundig Woordenboek*. 1845.
- Bijlsma, Marloes. *Ontwikkelingsplan landgoed Quadenoord: historisch onderzoek, visie en streefbeeld, beheerplan*. Utrecht, 2006. 53 p.
- Bos, Menno. *Wandelingen door Wageningen*.
- K. Bouwer. *Voor Profijt en genoeg. De geschiedenis van bos en landschap van de Zuidwest-Veluwe*. Utrecht, 2008, i.s.m. Stichting Heemkunde in de gemeente Renkum. 432 p.
- Demoed, E. J. *Van een groene zoom aan een vaal kleeid : zijnde de geschiedenis van de Westelijke Velwezooom (gemeente Renkum)*. Arnhem, 1966. 356 p.

⁸ Deze boommakers zijn te beschouwen als een soort (hakhout)plantages in het ontginningsproces. De heide werd omgezet in tabaksland, daarna in hakhoutbos en daarna in opgaand bos.

- Grohmann, J. G. en F. G. Baumgaertner. *Ideën/Magazin für Liebhaber von Gärten...* Heft X, nr.9. Leipzig, 1796-1806.
- Laar, G. van. *Magazijn van Tuinsieraaden*. Amsterdam, 1802-1809. 190 Platen.
- Jansen, Patrick, Mark van Benthem. *Bosbeheer en biodiversiteit*. Utrecht, 2008. 215 p.
- Jansen, Patrick, Martijn Boosten, Annemieke Winterink e.a. *De aanleg van nieuwe bossen*. Utrecht, 2009. 234 p.
- [Nijhoff, Isaac Anne]. *Wandelingen in een gedeelte van Gelderland, of geschiedkundige en plaatsbeschrijvende beschouwing van de omstreken der stad Arnhem*. Arnhem, 1820.
- Oldenburger, Carla. S.; Blok, Eric en A. M. Backer. *Gids voor de Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur. Deel Gelderland / Utrecht*. Rotterdam, 1996.
- Quarles van Ufford, C. *De geschiedenis van een negentiende-eeuws landgoed Oostereng op de Zuidwest-Veluwe*. Utrecht, 2007.

Websites

- www.archieven.nl/pls/m/zk2.zoek?#7240886 (Gelderland in beeld)
- www.oudrenkum.nl/album/oorden/keijenberg/index.php
- www.geldersarchief.nl
(Ansichtkaarten betreffende De Keijenberg, huis en landgoed)
- www.library.wur.nl (Bibliotheek Landbouwuniversiteit)
- www.watwaswaar.nl (kaartenverzameling)

Natuur en cultuur in stilte van schoonheid